

Література

1. Антонов А. Социология семьи / А. Антонов, В. Медков // Социология семьи. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1996. – 304 с.
2. Ковбас Б. Родинна педагогіка: в 3-х т. – Т.1 : Основи родинних взаємовідносин / Б. Ковбас, В. Костів. – Івано-Франківськ, 2006. – 288 с.
3. Костив В. Нравственное воипстание подростков из неполных семей : дис. ... канд. пед. наук / 13.00.01 ; В. Костив. – М., 1987. – 230 с.
4. Свидерский В. Новые философские аспекты элементарно-структурных отношений / В. Свидерский, Р. Зобов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1970. – 128 с.
5. Фуштей Л. Історія становлення патронатних відносин в Україні / Л. Фуштей // Освітній простір України : науковий журнал ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”. – 2015. – Вип. 6. – С. 18–27.
6. Харчев А. Брак и семья в ССР. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Мысль, 1979. – 367 с.

References

1. Antonov A. Sotsyolohyia semy / A. Antonov, V. Medkov // Sotsyolohyia semy. – M. : Yzd-vo Moskovskoho un-ta, 1996. – 304 s.
2. Kovbas B. Rodynna pedahohika: v 3-kh t. – T.1 : Osnovy rodynnykh vzaiemovidnosyn / B. Kovbas, V. Kostiv. – Ivano-Frankivsk, 2006. – 288 s.
3. Kostyv V. Nравstvennoe vopystanye podroostkov yz nepolnykh semei : dys. ... kand. ped. nauk / 13.00.01 ; V. Kostyv. – M., 1987. – 230 s.
4. Svyderskyi V. Novye fylosofskye aspekty elementno-strukturnykh otnoshenyi / V. Svyderskyi, R. Zobov. – L. : Yzd-vo LNU, 1970. – 128 s.
5. Fushtei L. Istoriiia stanovlennia patronatnykh vidnosyn v Ukraini / L. Fushtei // Osvitnii prostir Ukrainy : naukovyi zhurnal DVNZ Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasyliia Stefanyka. – 2015. – Vyp. 6. – S. 18–27.
6. Kharchev A. Brak i semia v SSR. – 2-e yzd., pererab. y dop. – M. : Mysl, 1979. – 367 s.

Одержано статтю: 08.09.2017

Прийнято до друку: 01.10.2017

УДК 371.11 : 372.3

DOI: 10.15330/esu.11.131-137

Наталія Захарасевич

викладач, ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м.Івано-Франківськ, Україна)

Nataliia Zakharasevych,

Teacher, Vasyl Stefanyk Precarpathian national university (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
natalya-b2@i.ua

ПЕДАГОГІЧНЕ КЕРІВНИЦТВО РОЛЬОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

PEDAGOGICAL MANAGEMENT FOR ROLE ACTIVITY OF CHILDREN IN PRESCHOOL AGE

Стаття присвячена проблемі визначення ролі педагога у розвитку рольової діяльності дітей дошкільного віку. Автором наведено визначення поняття “рольова діяльність дітей дошкільного віку” та виокремлено особливості її розвитку упродовж дошкільного дитинства. Проаналізовано особливості педагогічного керівництва рольовою діяльністю дошкільників. Визначальними у цьому процесі є особистісна орієнтація та партнерські взаємини між педагогом і дитиною, опора на загально педагогічні принципи й урахування вікових аспектів розвитку компонентів рольової діяльності.

Ключові слова: рольова діяльність, дошкільне дитинство, педагогічне керівництво.

The article is devoted to the problem of determining the role of the teacher in the development of role-playing activities of children of preschool age. The author provides a

definition of "role-playing activities of children of preschool age" and the features of its development throughout early childhood. The article analyses the peculiarities of the pedagogical leadership role activity of preschoolers. Decisive in this process is the personal orientation and partnerships between the teacher and the child, relying on General pedagogical principles and taking into account age aspects of the development components of the role-playing activities.

Key words: *action, activity, preschool education, educational leadership.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У центрі розвитку сучасної освіти знаходиться особистість з її духовними цінностями, потребами, активною життєвою позицією. Важливим періодом становлення особистості є дитинство, в якому закладаються основи її життєвої компетентності. Повноцінний розвиток дитини забезпечується спільними зусиллями батьків, педагогів, науковців. Дошкільна освіта, відповідно до Базового компонента, як перша самоцінна ланка “має гнучко реагувати на сучасні соціокультурні запити, збагачувати знання дитини необхідною якісною інформацією, допомагати їй реалізувати свій природний потенціал, орієнтуватися на загальнолюдські й національні цінності” [1, с. 4].

При цьому уваги потребує формування в дошкільників соціально значущих умінь, навичок, засвоєння відповідних знань. Саме організація рольової діяльності забезпечує формування якостей, які забезпечують успішну соціалізацію дитини, адаптацію до суспільного середовища, реалізацію активної життєвої позиції в майбутньому. Провідна роль при цьому належить вихователю, який спираючись на вимоги нормативних документів, методичних рекомендацій та застосовуючи власну педагогічну творчість, цілеспрямовано формує в дошкільників уявлення про рольовий аспект розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що у педагогічній науці наукові розвідки зазвичай стосуються соціальних особливостей організації різних аспектів рольової діяльності дітей і молоді, а також теорії і практики професійної підготовки педагогів до такої роботи (Г.Корінна, О.Поперечняк, О.Сас, К.Карасьова та ін.). Професійно значущі якості вихователів дошкільних навчальних закладів, особливості формування їх професійної компетентності та професійно-педагогічного становлення у вищій школі аналізують Л.Артемова, Г.Беленька, А.Богущ, Т.Загородня, К.Крутій, Н.Лисенко, М.Машовець та ін.

Попри значні напрацювання, виникає потреба дослідити вікові особливості становлення рольової діяльності дошкільників та їх урахування в роботі вихователя дошкільного навчального закладу.

Мета статті – виокремити психолого-педагогічні умови та роль педагога в організації рольової діяльності дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Ефективність розвитку рольової діяльності дошкільників залежить від умілого педагогічного керівництва нею. Педагог повинен реалізовувати рольовий аспект діяльності дошкільників у повсякденному спілкуванні, під час організації специфічних для дошкільного віку видів діяльності (ігрової, комунікативної, пізнавальної, предметно-перетворювальної), а також на заняттях як основній формі організації навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі. Передумовою для організації рольової діяльності є уявлення вихователя про зміст, вікові особливості становлення компонентів рольової діяльності й значущість такої діяльності для особистісного розвитку дитини.

Рольову діяльність дітей дошкільного віку розглядаємо як обумовлений суспільними нормами вид соціальної активності дитини, який визначає її поведінку,

дії, ставлення, емоції й виявляється у рольовій взаємодії з іншими людьми в ігрових та життєвих ситуаціях. Структуру рольової діяльності складають когнітивний, ігровий та комунікативний компоненти.

У процесі соціального розвитку дітей упродовж дошкільного дитинства здійснюється накопичення знань і уявлень про особливості рольової поведінки в різних життєвих ситуаціях, засвоєння соціальних і моральних норм, правил, суспільних вимог. Підґрунтям рольової діяльності повинні дошкільників бути визначені суспільством норми і правила, які засвоюються у процесі морального виховання. При цьому слід урахувувати вікові можливості кожного етапу дошкільного дитинства.

Л.Лохвицька зазначає, що моральний розвиток особистості дошкільника визначається відповідними показниками. А саме:

- знання про моральні норми;
- усвідомлення моральних норм;
- емоційне ставлення до правил поведінки;
- прояви навичок моральної поведінки [5, с. 33].

Як відомо, рольова поведінка, як і рольова гра з'являється наприкінці третього року життя [4, с. 221]. Результати аналізу теорії і практики дошкільної освіти свідчать, що в цьому віці діти не здатні самостійно осягнути зміст моральних взаємин між людьми: "...поводяться, не задумуючись і не вдаючись до аналізу, що їхні дії можуть завдати шкоди довколишнім" [5, с. 34]. Приклад поведінки в різних ситуаціях молодші дошкільники переймають від дорослого, зокрема, вихователя, який повинен стимулювати вияви морально прийнятної поведінки, яка поступово сприяє формуванню у дітей моральної свідомості та самосвідомості (старший дошкільний вік). Н.Лисенко з цього приводу зауважує: "...приклад виконання ролі дає вихователь, збагачення рольових дій поступово ініціює до виникнення спільної гри двох-трьох, а згодом і більшої кількості дітей... З'являються спільні рольові ігри, під час яких у дітей формується вміння домовлятися, прагнення враховувати задуми інших, доброзичливо ставитись до товаришів, надавати їм допомогу" [4, с. 221].

Отже, у розвитку ігрової діяльності переважають зовнішні дії, які повторюють дії дорослих, у молодшому дошкільному віці зазвичай використовується поняття "ігри поруч". Відповідно, якщо і здійснюється взаємодія, то вона має механічний характер.

Упродовж молодшого і середнього дошкільного віку в дітей формується звичка дотримуватися правил поведінки. Важливим аспектом морального розвитку при цьому є виховання усвідомленого ставлення до обов'язків у сім'ї і дитячому садку, розвиток уміння самостійно включатися у корисні справи. Т.Поніманська вважає, що дитині середнього дошкільного віку потрібно допомогти побачити різні способи дій, поведінки. "У цей період діти починають усвідомлювати, що сім'я — це найближчі люди, які піклуються один про одного (цікавляться справами, допомагають). Це урізноманітнює і правила поведінки дітей. Вони накладають певні обмеження на дитину (не переривати чужу розмову, не бути надокучливою), а також стимулюють до певної діяльності (бути уважним до того, як почуваються члени сім'ї: коли хтось захворів – допомогти, подати ліки, щоб полегшити його стан, поділитися ласощами тощо) [6, с. 82].

Провідним в ігровій діяльності дітей середнього дошкільного віку стає сюжет, дотримання правил гри, і взаємодія здійснюється на основі сюжету. Порівняно з попереднім віковим етапом комунікативний компонент посилюється: розвивається

уміння налагоджувати контакти з однолітками, підпорядковувати ігрові дії сюжету і певним правилам.

Отже, у процесі організації рольових ігор дітей середнього дошкільного віку вихователь повинен звернути увагу на розвиток уміння “творчо відтворювати явища навколишнього життя, вчинки людей, виявляти певне ставлення до них, а також налагоджувати взаємини з іншими гравцями, узгоджувати ігрові дії, спільно розвивати гру, взаємодіяти згідно з прийнятими ролями” [4, с. 222].

Моральна самосвідомість, яка формується у дітей старшого дошкільного віку виявляється у взаємодії дітей та ставленні до дорослих: “Старші дошкільники здатні до таких виявів гуманності, як інтерес до життя іншої людини, співчуття їй, захист ображеного від кривдника, грубості, справедливе і турботливе ставлення до оточуючих. Гуманні почуття виникають на основі зацікавленості добрими стосунками між людьми” [6, с. 83]. Таким чином в ігровій та навчальній діяльності, у різних життєвих ситуаціях діти збагачуються уявленнями про моральні основи взаємостосунків, вчать об’єктивно оцінювати власну поведінку та поведінку однолітків, висловлювати ставлення до конкретних ситуацій, аналізувати дії казкових героїв тощо.

Для формування міжособистісної злагоди дослідники пропонують проводити заняття, використовуючи такі види організації спільної діяльності старших дошкільників:

- -спільно-індивідуальну діяльність – коли кожна дитина виконує свою частину загальної роботи незалежно від інших;
- -спільно-послідовну діяльність – коли загальне завдання виконується послідовно кожним дошкільником;
- -спільно-взаємодіючу діяльність – коли кожен дошкільник одночасно взаємодіє з усіма іншими дітьми [2, с. 66].

Як свідчить аналіз практики дошкільної освіти достатньо часто зустрічається намагання вихователя попередити конфліктні ситуації, суперечки між старшими дошкільниками, розв’язати проблему з позиції досвіду дорослого. Однак, “такі дії педагога гальмують процес становлення і розвитку особистісних якостей дошкільників. Саме подолання труднощів, розв’язання проблем створюють найсприятливіші умови для дорослішання, формування дошкільної зрілості” [2, с. 29].

Аналіз і узагальнення вище зазначеного дозволили виявити змістові характеристики кожного з компонентів рольової діяльності та прослідкувати динаміку їх розвитку упродовж дошкільного дитинства. Результати теоретичного опрацювання даних наведено у Таблиці 1.

Таблиця 1.

Динаміка змісту компонентів рольової діяльності дітей упродовж дошкільного дитинства

Віковий період	Когнітивний компонент	Ігровий компонент	Комунікативний компонент
1	2	3	4
Молодший дошкільний вік	зміст моральних взаємин переймають від дорослого в процесі наслідування поведінки	“ігри поруч”; Переважають зовнішні дії, які буквально відтворюють дії дорослих	механічна взаємодія

1	2	3	4
Середній дошкільний вік	формування усвідомленого ставлення до обов'язків у сім'ї і дитячому садку, розвиток уміння самостійно включатися у корисні справи	діти планують сюжет до початку гри; важливим є дотримання правил	взаємодія на основі змісту гри
Старший дошкільний вік	розвиток моральної самосвідомості, засвоєння моральних аспектів взаємостосунків, вияви гуманності	центром ігрових дій є роль, яка визначає правила гри і відповідну поведінку	взаємодія на основі інтересу один до одного

Педагогічне керівництво рольовою діяльністю – це цілеспрямоване використання педагогічних прийомів (форм організації навчання і виховання, методів, засобів тощо) для розвитку компонентів рольової діяльності дошкільників з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дошкільників на засадах особистісно орієнтованого підходу.

Організовуючи рольову діяльність дошкільників, як і будь-яку іншу, педагог повинен продумати мету, час, місце, умови, хід проведення тієї чи іншої форми роботи, потрібний для цього матеріал, обладнання, її зв'язок з іншими формами організації життєдіяльності, а також передбачає можливі дії дітей, форми впливу на них та очікувані результати [3, с. 9]. Специфічні особливості організованої діяльності дошкільників виокремлює О.Долинна: “В організованій дитячій діяльності формується фонд “можу” (знання, уміння, навички) та скеровується формування фонду “хочу” кожного малюка (його потреб, інтересів, ставлень, запитів тощо). Організована діяльність є також основою для розгортання на належному змістовому та організаційному рівнях дитячої діяльності самостійного, вільного типу, сприяє розвитку важливих базових якостей особистості дитини – організованості, відповідальності, працелюбності, самовладання, спостережливості, креативності” [3, с. 10].

Дедалі частіше учені наполягають на тому, що у взаємодії вихователя й дітей у контексті різних видів діяльності необхідно “орієнтуватися на активну позицію дитини як суб'єкта освітнього процесу – чи знаходиться дитина в позиції виконавця, слухача, відомого, чи в різних видах міжособистісної взаємодії вона має можливість виявити свою суб'єктність, свою особистісну активність” [3, с. 27].

Відповідно, організація рольової діяльності також повинна базуватися на врахуванні вікових та індивідуальних можливостей кожної дитини у контексті особистісно орієнтованого підходу.

Отже, під час організації рольової діяльності дітей дошкільного віку в ДНЗ повинні передусім ураховуватися *загальнодидактичні принципи*, як-от: принцип самоцінності дитячого віку, виховного навчання, єдності навчання з життям, теорії з практикою, принцип послідовності, систематичності навчання, принцип науковості, наочності, творчої активності, доступності навчання, розвивального навчання, індивідуалізації навчання та врахування індивідуальних особливостей дітей [3, с. 22].

Узагальнення викладеного вище дозволяє визначити основні *закономірності організації рольової діяльності дітей дошкільного віку*:

- попередня підготовка вихователя (вивчення специфіки вікових та індивідуальних особливостей рольової поведінки дітей дошкільного віку в різних ситуаціях);
- ознайомлення дітей з основними аспектами рольової поведінки в ситуаціях взаємодії з іншими людьми;
- забезпечення позитивного емоційного сприйняття дошкільниками власної ролі;
- моделювання розвивального середовища, яке стимулюватиме дітей до виявів рольової поведінки (використання сюрпризних моментів, виховних ситуацій, рольових ігор, театралізованих ігор);
- стимулювання творчого підходу дошкільників до вирішення складних завдань рольової діяльності;
- коригування компонентів рольової діяльності дошкільників (вербальних та невербальних, експресивних), своєчасна педагогічна підтримка і допомога;
- визначення перспектив подальшого розвитку вмінь і навичок рольової діяльності дітей дошкільного віку.

Висновки. Отож, дошкільний період має значний потенціал щодо становлення рольової діяльності особистості. Основою для розвитку рольової діяльності дошкільників є гра (зокрема, сюжетно-рольова) та міжособистісна взаємодія, у процесі яких діти засвоюють знання про норми й вимоги суспільно прийнятної поведінки. Компонентами рольової діяльності, на нашу думку, є когнітивний, ігровий та комунікативний. Однак успішність становлення рольової діяльності дітей дошкільного віку залежить від ефективного педагогічного керівництва нею на засадах партнерських взаємин й особистісно орієнтованого підходу та розвивального середовища, яке впливає на формування соціальної складової особистості.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. та ін. — К.: Видавництво, 2012. — 26 с.
2. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ : метод. посіб. / Г. В. Беленька, Н. В. Гавриш, В. В. Маршицька, С. А. Васильєва, С. П. Нечай; ред.: Н. В. Гавриш; НАПН України, Ін-т проблем виховання. — Харків : Друк. Мадрид, 2015. — 220 с.
3. Долинна О. Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі [Текст] / О. Долинна, О. Низковська // Дошкільне виховання : науково-метод. журн. — 2010. — N 10. — С. 7-15.
4. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкільця : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.: У 2-х ч. Ч. 1 / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. — К. : Вища шк., 2006. — 304 с.
5. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку “Скарбниця моралі” / Л. В. Лохвицька. — Тернопіль : Мандрівець, 2014. — 128 с.
6. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т.І.Поніманська. — К. : Академвидав, 2006. — 456 с.

References

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity / Naukovyi kerivnyk: A. M. Bohush; Avt. kol-v: Bo-hush A. M., Bielienska H. V., Bohinich O. L. ta in. — K.: Vydavnytstvo, 2012. — 26 s.
2. Vykhovuiemo bazovi yakosti osobystosti starshoho doshkilnyka v umovakh DNZ : metod. posib. / H. V. Bielienska, N. V. Havrysh, V. V. Marshytska, S. A. Vasyliieva, S. P. Nechai; red.: N. V. Havrysh; NAPN Ukrainy, In-t problem vykhovannia. — Kharkiv : Druk. Madryd, 2015. — 220 s.
3. Dolyinna O. Pro orhanizovanu i samostiinu diialnist ditei u doshkilnomu navchalnomu zakladi [Tekst] / O. Dolyinna, O. Nyzkovska // Doshkilne vykhovannia : naukovo-metod. zhurn. — 2010. — N 10. — S. 7-15.
4. Lysenko N. V. Pedahohika ukrainskoho doshkillia : Navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl.: U 2-kh ch. Ch. 1 / N. V. Lysenko, N. R. Kyrsta. — K. : Vyshcha shk., 2006. — 304 s.
5. Lokhvytska L. V. Prohrama z moralnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku “Skarbnytsia morali” / L. V. Lokhvytska. — Ternopil : Mandrivets, 2014. — 128 s.

6. Ponimanska T.I. Doshkilna pedahohika : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. / T.I.Ponimanska. – K. : Akademydav, 2006. – 456 s.

Одержано статтю: 08.09.2017

Прийнято до друку: 01.10.2017

УДК 17.023 : 17.021.2 : 172.12

DOI: 10.15330/esu.11.137-143

Володимир Костів,

кандидат педагогічних наук, професор, ДВНЗ
“Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника” (м.Івано-Франківськ, Україна)

Volodymyr Kostiv,

Candidate of pedagogical sciences (PhD), Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian national university
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

ndcpp@i.ua

СУСПІЛЬНИЙ, ПЕДАГОГІЧНИЙ І СИНЕРГЕТИЧНИЙ ЗАКОНИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЇЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

SOCIAL, PEDAGOGICAL AND SYNERGETIC LAWS OF SOCIAL DEVELOPMENT OF A PERSONALITY IN FORMING CIVIC CULTURE OF A PERSONALITY

У статті охарактеризовано суспільний, педагогічний та синергетичний закони соціального розвитку особистості; обґрунтовано структуру громадянської культури особи, окреслено динаміку функціонування механізму внутрішньої ціннісно-сміслової регуляції громадянської поведінки особистості

Ключові слова: *суспільний, педагогічний та синергетичний закони соціального розвитку особистості; структура громадянської культури особи, дія механізму внутрішньої ціннісно-сміслової регуляції громадянської поведінки особистості, принципи соціального виховання особистості.*

The article characterizes social, pedagogical and synergetic laws of social development of a personality; justifies structure of civic culture of a personality, outlines dynamics of functioning of the mechanism of internal axiological regulation of personality's civic culture.

Key words: *social, pedagogical and synergetic laws of social development of a personality, structure of civic culture of a personality, action of the mechanism of internal axiological regulation of a personality, principles of social education of a personality.*

Постановка проблеми. У сфері соціальних наук для багатьох науковців світу справою честі є пошук закономірностей і законів, які не повинні мати принципово іншу основу порівняно із законами природи [1, с.87]. Пошук цих законів завжди був однією з насущних цілей соціальних наук. На основі використання положень культурологічно-синергетичного підходу [4, с. 236–248] представляється можливим формулювання окремих закономірностей, що стосуються таких відкритих систем, якими є окремі та загальна культура особистості.

Насамперед необхідно зазначити, що особистість як елемент Всесвіту знаходиться під впливом єдиного закону, який “наперед визначає” метою і змістом її буття підвищення ступеня впорядкованості духовно-тілесної цілісності до абсолютної гармонії єдиного закону або самовдосконалення.

Науковцями виявлено й охарактеризовано закономірності впорядкування цілісних систем (ключові положення синергетики – *відкритість* (наявність обмінних зв'язків між соціальною системою і навколишнім середовищем); *нестійкість*